

TERMOMETROA

ANAI-ARTEA

Presoen askapena eta iheslarien itzulera ez dira bakarka ariz lortuko

Telesforo Monzonen ondoren Jean Fagoaga dugu Anai-Arteako lehen kidea, Saran sortua 1928an. Medikua. Battitta Larzabal, Hazparnen 1931n sortua –Aljerian eta Parisen bizi ondoren– 1971n sartu zen elkartean. Frantses hezkuntza nazionalean irakasle izana da. Mixel Mendiburu 1944an Senperen sortua, nekazal teknikari eta irakasle aritu da. Anai-Arteako historiaren lekuko apartak dira hirurak.

| MIKEL ASURMENDI |

Argazkiak: Dani Blanco

Battitta Larzabal, Jean Fagoaga eta Mixel Mendiburu solaskideak hurrenez hurren. Anai-Arteako kideak hirurak.

SENPEREKO Amotze auzoko Larraldea kultur etxean bildu gara Anai-Arteko lagunekin: Jean Fagoaga, Battitta Larzabal eta Mixel Mendibururekin. Mendiburu senperraren bitartez heldu gara. Elkarrizketan jasotako honen azken eleak –hiruron

espiritua biltzen dutenak– ekarri ditugu aitzina: “Presoen aldeko giza-kate bat egin da berriki Durangotik Iruñera. Alabaina, giza-katea ez du ez alderdik ez talde batek egiten soilik. Jendeok maizago bildu behar dugu, abertzaleok hasteko. Gaiak sailkatu

behar ditugu, politikaren goi-mailan hala nola herrietan, presoen gaia eguneroko landuz. Goi-mailan lan egin behar da, baina hori behetik eta elkarrekin ekinez hasten da. Euskal presoen askapena eta iheslarien itzulera ez ditugu bakarka ariz lortuko”.

“Bistan da, presoak diren horiek behar ditugu atera burua goiti. Bakarka edo taldeka, nahi edo ahal den bezala, baina ohore guztiekin”

Mixel Mendiburu

Anai-Artea dugu hizpide. Nondik nora bere sorrera?

Jean Fagoaga: Sorrera naturalki etorri da, iheslariak tropaka heldu baitziren bestaldetik: zerbait egin behar zen, paperak behar zituzten. Hori zuten lehenbiziko problema. *Récépissé* delakoa eman behar zieten legalki plantatzeko. Donibane Lohizuneko komisaldegira laguntzen genituen. Geroago *Statut de réfugié politique* delakoa galdatzeko nahia izan zen, beste pauso bat. Beraz, organizatu behar zen gazte horien errezibitzeko. Anai-Artea elkarte muntatu genuen horretarako, Telesfororen ideia izan zen, Piarres Larzabal haren ondoan izaki.

Mixel Mendiburu: Jean Barnetxe, Larregain, Etxezaharreta... Geroago Christiane Fando abokatua, eta honen ahizpa ere aritu ziren, besteak beste. Anai-Arteko kideak iheslarien osasunaz arduratzen ziren, haurren sortzea lagunduz adibidez. Hegoaldetik etortzen ziren iheslari guztiak Donibane Lohizuneko Marion Garai karrikan zegoen lokaletik pasatzen ziren. Haien ordezkari batek bestaldetik zetozen laguntza materialak banatzen zituen. Anai-Artea 1968an ofizialdu zen, baina *Société de fait* bezala funtzionatzen zuen lehenagotik, ofizialtasunik gabe, lehen iheslariak 1959 aldean iritsi baitziren.

Battita Larzabal: Nik lehen erre-fuxiatuak –Madariaga, Txillardegia eta gaineratikoak– 1962an ezagutu nituen, Aljeriatik etorri ondoren, baina segidan Parisera joan nintzen. Errefuxiatuak ezagutu nituen han ere, Euskal Etxean. Ez ziren biziki onartuak. *Enbata* agerkaria ere ez

zen ongi ikusia. Euskal Etxeko zuzendaritzan aldaketak izan ziren eta hartara onartuak nolazpait. Errefuxiatuez arduratzen ginen Parisen eta hemen. 1971n itzuli nintzen Euskal Herrira, Enbata hasi nintzen militante xume bezala. 1974an HAS eta EHAS sortu genituen, Santi Brouard burukidea zen. Ondoren sartu nintzen Anai-Artean. *Enbata* agerkariak 150 erre-fuxiatuen izenak eman zituen ezagutzera, etxea behar zuten aterpetzeko eta laguntza eskatu genuen. Frantziako Gobernuari lehen desafio handia bota genion. Hura izan zen *Enbata* enazken zenbakia bultza batez, Gobernuak *Enbata* debekatu baitzuen.

Zer harremana zenuten iheslariekin?

J. Fagoaga: Mutil horiek heldu zirelarik beren bizimodua segitzen zuten hemen, ez zuten Iparraldeko jendearekin harremanik kasik. Gerra zibilaren ondokoen seme-alabak ziren, militar gisara kontsideratuak. Ostatueta ibiltzen ziren, ez zuten Iparraldeko politikoekin harremanik ere, beren artean egoten ziren, arras bereziak ziren, beren borondatez. Politikariak –Jakes Añaberreri horien artean– kritikatu zituzten: “Nola ez ote dira hemengo bizitzan eta politikan sartzen?”, erraten zuten. Hemengo jendartearen bazeuden haien alde ados zirenak errotik eta errotik kontra zirenak ere. Egia erran, etsipen gisako bat bizi genuen gure aldean.

B. Larzabal: Hala ere, nik 1971an Madariaga eta horiek Enbata ikusi ditut. Aitortu behar da Ikastolak eraikitzen lagundu dutela, horietako batzuen haurrak hemen ikasi eta errotu dira. Oraingo irakasleen artean badago horietatik. Gizonak baino gehiago –egiari zor– emaztekiak aritzen ziren. Belaunaldiak eta belaunaldiak izan dira, garaiak eta egoerak ere desberdinak.

J. Fagoaga: Segurki, bi garai nagusi izan dira, Francoren denborakoa eta hura hil ondorengoa. Egoera arras aldatu zen batetik bestera. Francoren denboran ETAk bazuen halako prestigioa Iparraldean eta Frantzia guztian. ETAk diktadura baten aurka borrokatzen zuen, hortakotz iheslariak laguntza zuten. Frantziak *Statut de réfugié politique* ematen zuen. Anai-Artean ongi prestatu behar genituen dossierrak. Zenbaitek ETakoak zirela zioten klarki. Batzuk onartuak ziren, Estatutua ematen zieten, eta beste batzuk aldiz kanporatuak.

Telesforo Monzoni buruz zer erran dezakezue? Bera izan zen geroago Xibertako elkarrizketako bultzagilea.

J. Fagoaga: Monzonek berezko klasea zeukan, naturala. Telesforo Francoren aurka borrokatzen zuten mutil haiek miresten hasi zen. Aldiz, bere alderdia (PNV) desagertua ikusten zuen, ez zuela fitsik egiten. “Non dago EAJ?” zioen. ETaren bitartez argi bat ikusi zuen Monzo-

nek. Mutil haiek Hegoaldea dikta-
duratik askatu zuten ziur zegoen,
baita Larzabal apeza ere. Biak kon-
bentzituak ziren, manera batez edo
bertzez, irabaziko zutela.

M. Mendiburu: Gu gazte ginen,
politika Monzonen eta Larzabalen
afera zen. Gu linboetan ginen nola-
bait, gauza asko ez baikenuen uler-
tzen. Iheslariak hunkituak ginen,
nola errezibitu behar genituen kez-
katuak. Jende horiek hemengo
gizartean plegatzea zen gure lana.
Gu gehiago bizi ginen horretan,
besteak goi-mailako politikan ari-
tzen ziren. Berantago ohartu ginen
Xibertako elkarrizketak izan zirela,
baina horiek ez ziren gure aferak.
Denbora pasa ondoren, porrotaren
arrangurak ezagutu genituen: “Den-
bora gehiago ukan bagenu! Lehen-
ago elkartu izan bagina, gehiago hur-
bilduko ginen beharbada”. Guretzat
errefuxiatuek eta hemengo herrita-
rrek elkar ulertzea zen inportantea,
hasteko, euskara ezberdinak ditugu-
lako, eta euskaraz ere ez beti ari. Bi
kulturen txokea izan zen.

B. Larzabal: Xibertako elkarrizke-
tak gero ezagutu ziren, *Xibertako
aktak* liburuan daude. Laburrean
erranik: ETAk eta EAJk bakoitzak
bere erlijioa aplikatu zuten. EAJk ez
zuen bere jarrera aldatu, aurretik
eginak zituen akordioak, alderdi
sozialistarekin batez ere. Nafarroari
buruz, bertzeak bertze. ETAk
berriz, aitzinetik errana zuen gauza
batzuk ez zituela onartuko. Eman
dezagun, Espainiako Gobernuak
amnistia eman nahi zien frankistei,
aldiz, ETAkoak Estatutik kanpora
bota zituzten. Espainiako Gober-
nuak bere jokamoldea ezarri zuen.
EAJk ez du egundo argitu trantsi-
zioko akordio haiek nolakoak ziren,
ezta noren artean eginak ere. Mon-
zonek erran zuenez “bi abertzaleta-
sunak ez badira elkarretaratzen, ez
dugu zereginik”. Frantziako eta
Espainiako politikan egun badira
ukitu ezin diren akordioak. Errate-
rako, Frantzia ezkerrek eta eskuin-
ak aldi aldi kohabitazioan
gobernatzan dute. Hemen zoritxa-
rrez ez. Gainera, kanpo politikari
buruz ados daude. Guk ez badugu
gauza bera egiten, EAJ ez bada

estatu baten espirituan sartzen,
nekez.

M. Mendiburu: Monzoni
buruz badut oroitzapen bat:
ETA talde terroristatzat ekarri-
ko ote zuten edo ez jakin behar
zen. Alemanian egin zen bilkura.
Monzon loriatua etorri zen han-
dik, eta Larzabalek “zer berri
duzu, bada?” galdetu ere. Mon-
zonek: “ETA ez dute talde
terroristatzat hartu European,
aldiz, IRA eta beste batzuk bai”.
Hori garaipen izugarria izan zen.
Handik urte batera ETA talde
terroristetan sartu zuten, Alema-
niak Espainiari *Siemens* trenak
saldu ondoren. Beste pasadizo bat
ere badut: Jeltzaleak aspertuak ziren
suprefeturara paperen bila joateaz.
ETAkoekin topo egin eta hauek:
“To, zuek gerla irabazi izan bazenu-
ten ez ginen hemen izango!”.

Trantsizioa abiatu zen Espanian.

J. Fagoaga: Trantsizioa Espainian
hasien delarik Giscard d’Estaing da
presidentea Frantzian. Honek Espai-
nia demokrazian sartzea nahi zuen
absolutuki, ahal zen guztia egin zuen
horren alde. Espainiako Erregea
ezarri zutenean –d’Estaingek maite
du Erregea, d’Estaing baita, noblea
bera ere– berarekin nahi izan zuen
Espainia salbatu. Alabaina, ETAk
atentatuekin segitzen zuen eta Fran-
tzian ez zen batere ongi ikusia, bate-

**“1981ean, Bigarren Mundu
Gerran aritu zen
belaunaldiaren
ondorengoa heldu zen
governura. Horiek
frankismotik urrun ziren,
frantses erresistentziatik
ere urrun, beste belaunaldi
bat zen. Beraz, gauzak
erraztu ziren bi estatuen
arteko harremanetan”**

Battitta Larzabal

re ez. Dena aldatu zen momentu
hartan. ETA ere aldatzen hasi zen:
Poli-miliak, Miliak, Bereziak... Anai-
Artean ere zailtasunak handitu ziren.

**GALen garai gogorra heldu zen gero-
ago.**

M. Mendiburu: Garai hartan
etxeak iheslariz beteak ziren; kanpai-
na handia egin zuen Anai-Arteak.
GAL gogorki ari zen, eta guhaurrek
ere kristoren beldurra pasatzen
genuen. Poliziak jendea harrapatzen
zuen sarekada handietan. Jendea
etxean genuen eta aldi berean
GALen kontra agertzea edo zerbait
antolatzea zaila zen. Anai-Artea ere
inguratuta zegoen, gure kideak arras-
tatuak. Beldurra izugarria zen. Jen-
dea lapinak bezala hilak izan ziren.

Anai-Artea: atzoko eta gaurkoaren segida

ANAI-ARTEA 1968 aldean sortu zen era legalean. Ordurako baina, abantzu hamarkada bat zeraman Hegoaldetik Iparraldera iristen ziren iheslariak laguntzen. Mendierdi luzea egin du lanean. Atzoko espiritua bizirik atxikitzen du gaur egun, bere lokala ere sortu zen leku berean dago: Donibane Lohizuneko Marion Garai karrikako 16an.

Telesforo Monzon izan zen sortzaile eta aitzindaria, Piarres Larzabal apaiza ondoan zuela. Iparraldeko jende anitzek arrasto sakona utzi dute Anai-Artearen lanetan, baita hegoaldiarrek ere. Juan Mari Arregi (*Udalaitz* kazetaria) dugu horietako bat, adibidez.

Aturritik Ebrora / Telesforo Monzon, bitzeko gizona, Las actas de Txiberta (Xibertako aktak/Les actes de Chiberta), eta berriki *Frantziaren esku hartzea euskal gatazkan* liburuak aurki ditzakezu bere publikazioen artean. Eta are informazio gehiago: anai-artea.com-en.

Monzonek 1977an idatzi zuen “euskal indar guztien batasunerako lanean aritzeko gogoia daukat” leinari atxikia jarraitzen du Anai-Arteak. 1977ko espiritua –1936ko gudarien segida izan zena– 2013koa izaki.

J. Fagoaga: Felipe Gonzalez estatuburua zen. GAL antolatu zute-nean zera handia egin zuten. Hau da, ETAkoak Hegoaldean aritzen ziren eta Iparraldean *Santutegia* edo aterpea zuten. Ordura arte Frantziako agintariak ez ziren sobera mugitzen, baina GAL hasi zelarik hemen jendea tipi-tapa hiltzen, Frantzia behartua izan zen bere *citoyennes* babestera. Orduan tokiko herritarren jarrera aldatu zen guztiz. Kanporaketak eta deportazioak hasi ziren: ETArekiko jarrera aldatu zen errotik GALi “esker”, espainolentzat bistan da, bestenez borroka segituko zuen bere hartan.

M. Mendiburu: Garai berean, turismoaren aurkako IKren ekintza kanpaina izan zen: *Turismorik ez!* lemapean. Frantziak kanpaina psikologikoa zabaldu zuen: “Turismorik ez? Norena da atentatuen errua? Errefuxiatuena?”. Turismoak kalteak ekarri ditu, baina hemengo jende anitz hortik bizi zen edota bizi gara egun ere. Ordura arte errefuxiatuen alde zeuden hainbat jende haien gain bota zuten gertatzen zena. Hark aldatu zuen hemengo giro guztia. IK-k bere arrazoiak zituen turismoaren kontra egiteko, baina kanpaina gaizki egin zen. Edo beretze gisa batez egin behar zuten, azalpenak ongi emanez. Kanpaina ez zen ulergarria. Herriko Etxera deituak ginen IKren atentatuak

zirelarik Senpereko auzapez Ezpondak: “Behar duzue kondenatu” erraten zigun. Izugarria. Seaska ikastoletako gurasoei ekintza horiek kondenatzea eskatzen ziguten. “Gu ez gara alderdi politiko bat” genioen, ez dugu deus ikusterik, baina...

B. Larzabal: Gero, gogoratu behar da, aldaketa politikoak izan ziren Hegoaldean nahiz Iparraldean. Alderdi sozialista zegoen Frantziako eta Espainiako gobernuetan. 1981ean, Bigarren Mundu Gerran aritu zen belaunaldiaren ondorengo heldu zen boterera. Horiek frankismotik urrun ziren, frantses erresistentziatik ere urrun, beste belaunaldi bat zen. Gauzak erraztu ziren bi estatuen arteko harremanetan. Laurent Fabius zen Barne ministroa, Kanpo aferetarako

oraingo ministroa. Horrek eman zituen errefuxiatuen deportatzeko eta kanporatzeko aginduak, eta gaur egun agintzen segitzen du. Pentsa, GALEk jarraitzen zuen gogorki eta *Le Monde* salatu zuen Gobernuaren jarrera: ez duzue deus egiten GALEn kontra. GALEkoak hemen turistak bezala mugitzen ziren.

Hamarraldi gaitza. Aljeriako elkarriketak mugarri izan ziren ondoren.

B. Larzabal: Frantzia beldur zen Hegoaldeko abertzaletasunaren indarra Iparraldera hedatzeaz. Eta behar da ikusi ere Europaren bilakabidea. Estatuak ez dira desagertzten, alderantziz, egun Europako estatuak beren akordioetan mugak ongi zainduak dituzte, Alemania buru delarik. Badira ere herri gutxiagotuen aldeko akordioak, baina horiek ez ziren hastapenean aski indarrez egin. Alabaina, Europako ekialdea desagertu zen, eta bertan badira gutxiengoak eta batzuk sartu dira European estatu gisa. Aukerak badaude, teoriarik.

Europa da euskaldunon aukera?

Bai [Hirurek baietz erran dute].

B. Larzabal: Mugak ari dira desagertzten, baina Frantzia da herri gutxituen aurka sutsuen ari dena. Gure kontra bezala, bretoien edota korsikarren kontra.

J. Fagoaga: Hala ere, azpimarratu behar da euskaldunok ez dugula batasunik erdietsi politikan. Ez dugu urrun begiratzeko ikusmolderik, osotasunean estatu baten gisa antolatzeke ahalik. Aldiz, Frantzia-

MARCOS
okindegia

**Benetako
aitzinako ogia**

© 943 450 966
Ubarburu pasealekua, 113
Astigarraga (Gipuzkoa)

LUAarkitektoa

hirigintza
hirigintza aholkularitza
udal planak
urbanizazioak
peritazioak
balorazioak
etxebizitza proiektuak
birgaitzeak
barne diseinua...

Tel 948 13 26 97
lua@luark.com

Rio Arga Kalea 28, 31014 Iruña

“Francoren aurka borrokatzen zuten mutil haiek miresten hasi zen Monzon. Aldiz, bere alderdia (PNV) desagertua ikusten zuen, ez zuela fisik egiten. ‘Non dago PNV?’ zioen. ETAREN bitartez argi bat ikusi zuen Telesforok”

Jean Fagoaga

ko eta Espainiako estatuak ados dira beti gure kontra, beti elkartzen dira. Begira orain, Lurralde Elkar-goia emateko ere, egitura tipi-tipi bat. Funtsean Frantziak dio ezetz, beldur da, eta bat egiten du Espainiarekin. Gauzak izugarri zailak ikusten ditut. Europa birmoldatze garai honetan ez bada Euskal Herria osatzen, ez da sekula eginen.

Lizarra-Garaziko Akordioa eta Loiola-ko elkarrizketak iritsi ziren berandua-go. Aukerak aukera, ezker abertzalea EAJrekin batzuetan PSOArekin bestetan, baina porrotak jasoz betiere. Gaur egunera etorrita, ETAK utzi du bere jarduera. Espero al zenuten? Izan den bezala espero ere?

M. Mendiburu: ETAKo kide Xabier Lopez Peñaren (*Thierry*) hitz gogorak ezagutu genituenean, “ametsetan bizi gara” pentsatu genuen. Jendeak dudarik gabe pentsatzen eta erreazionatzen du. Gauzak aldatzeko astia behar da, itsasontziaren norabidea aldatzeko denbora. Etorri behar zena etorri da. Naski, duela hogeitau urte heldu izan bazen sinesgarritasun gehiago izanen zuen, beraz, sinesgarritasuna irabazi behar da.

B. Larzabal: PPK badaki ETAK ez duela segituko. Beren bizkartzainak kendu dituzte hasteko. Hein batean sinesten dute, baina besterik da Madrilek auzi honekin bukatzeko daukan interesa. Aldaketa politikoa

eman behar baita, beste marko politikorako akordioa behar da. Ordea, Nafarroa bereizirik nahi du eta orain bezala segitu. Ahal badute atzera eginez gainera, hezkuntza politikan ikusi dugu hori, adibidez.

J. Fagoaga: Espainolek demostratu nahi dute “ETAKo abentura terrorista porrota handia izan dela”. Bere ontasunean autonomia eman dutela tokiko herrialdeetan, eta batere ez ETAREN presioarengatik. Hori ez dute onartu nahi. Ez dute onartu nahi *Tejerazoa* izan zela. Ez dute estatu kolpe bat izan zela ere gogoratu nahi, ez dute soportatzen Euskal Herriak autonomia ere izan dezan. Espainolek nahi dute erran dezagun ETA alferrik aritu dela. 700 preso dira espetxeetan eta horren errua ETARENA dela onartzea nahi dute.

Zer litzateke Euskal Herria azken mende erdian izan den bilakaerarik gabe?

B. Larzabal: Iparraldean hasteko gauzak asko aldatu dira. Nik duela 50 urte abertzaletasun hitza bera ez nuen ezagutzen, errate baterako.

Geroari begira, berriz, zer?

B. Larzabal: Francok “*todo atado y bien atado*” utzi zuen. Frantziako Konstituzioan ere dena mugatuta dago. Legeak betiko lege berak. Frantziaren eta Espainiaren jarrera aldatu gabe ezin daiteke Euskal

Herriaren egoera aldatu, ez Iparraldea ez Hegoaldea. Gehiengoia izanik ere, zer egin dezakegu? Genevako Hitzarmena mintzagai, konparazio: ETAKo kideak terroristatzat ekarriak izan arren, tortura ez da zilegi. Frantziak eta Espainiak hori aintzat hartu eta aplikatu behar zuten hasteko eta behin, baina ez dute egin.

J. Fagoaga: Guk ETAKoek beren herriarendako borrokatu dutela ozenki erraten dugu, beren biziak arriskatu dituztela. Horiek behar dira orain lagundu eta salbatu. Baina zaila izanen da.

M. Mendiburu: Bistan da, presoak diren horiek behar ditugu atera burua goiti. Bakarka edo taldeka, nahi edo ahal den bezala, baina ohore guztiakin.

B. Larzabal: Nik presoak ikustean, jujamenduak eta legeak ikusten ditut: ETAKoen kasuak gaiztaginen gisara hartuak dira, gaiztagin elkarteko kideak bezala. Bi urte luze egin nuen Aljerian, eskola erakitze lanetan ezagutu nituen hango presoak, lagun eta lankide izan nituen. Memento hartan, 1962aren otsailaren 20ra arte, gaiztagintzat eta terroristatzat ekarriak ziren, baina hila-bete baten buruan heroiak izatera pasa ziren. ■

